

Яценко Ю. В.,

*аспірант кафедри української літератури та методики її викладання
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

КОРОТКА ПРОЗА ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ ЯК «МИСТЕЦЬКА АВТОБІОГРАФІЯ»

Анотація. У статті здійснено спробу дослідити коротку прозу Е. Андієвської (збірки «Джалапіта: Вибрані твори» та «Казки») як вияв її внутрішньої «біографії». Розглянуто та співставлено домінуючі життєві та творчі орієнтири Е. Андієвської, які є суголосними пріоритетами героїв її короткої прози.

Ключові слова: авторська свідомість, «мистецька автобіографія», коротка проза, світогляд.

Постановка проблеми. Категорія автора, тексту, читача, їхні взаємини, а також авторська свідомість, яка актуалізується на різних текстуальних рівнях – одні з найважливіших та найсуперечливіших проблем сучасної літературознавчої науки, які вартують ґрунтовного вивчення й належного тлумачення. Авторська свідомість є джерелом художнього твору. Однак чи можна шляхом прочитання художнього твору «прочитати» автора та його індивідуальність? А надто – осягнути таку складну та суперечливу особистість як Емма Андієвська.

В українській літературі другої половини ХХ та першої половини ХХІ століття Е. Андієвська відома насамперед як автор численних поетичних збірок та кількох великих епічних полотен. Незважаючи на те, що сама письменниця у своїй творчості відводить перше місце поезії, предметом свого дослідження ми обрали саме малу прозу. Деякі дослідники побіжно акцентують увагу на її короткій прозі. О. Деко наголошував: «... я у творчому доробку Е. Андієвської поставив би на перше місце прозу, перша книжка якої видана 1955 року...» [1, с. 7].

До малої прози Е. Андієвської на сьогодні належать збірки новелеток (її власне жанрове означення) «Подорож» (1955, Мюнхен, перевидано у 1995 році в Києві), «Тигри» (1962, Нью-Йорк), «Джалапіта» (1962, Нью-Йорк, перевидано у 2006 році у Львові), «Проблема голови» (2000, Львів) та «Казки» (2000, Париж – Львів – Цвікау). Мала проза письменниці перекладена англійською й опублікована у часописах «Journal of Ukrainian Literature. A Journal of Translations» (New York, 2004. – Vol. 1: добірка новел зі збірки «Тигри»: «Баштан», «Тигри», «Пристрасть», «На пошті», «В ресторані»).

М. Р. Стех свого часу зазначав, що мала проза Е. Андієвської «становить своєрідний міст між медитативною, метафізичною поезією авторки... і не менш позаособистою, колективно-філософською царинною романів...» [2, с. 147]. Дослідник наголошував, що «саме коротка проза Андієвської, разом з двома чи трьома циклями віршів..., дає уважному читачеві виняткову можливість зазирнути в індивідуальний вимір творчості авторки, її особистий світ, не лише для того, щоб шукати в ньому віддзеркалені «реальних» автобіографічних фактів, а щоби розкривати

комплекси психологічних, філософських і морально-етичних дилем..., які були і досі є для Андієвської «провідниками» у творчому процесі, невидимо визначаючи загальний його напрям та форми вираження» [3, с. 147].

Не останню роль у кристалізації нашого прагнення зробити наголос на цьому сегменті мистецького доробку Е. Андієвської відіграли її власні слова, що її мала проза є найзмістовнішим матеріалом для спроб осягнення її глибоко індивідуальної картини світу: «... якщо хочете довідатися про мої «таємниці», читайте мої твори...» [4, с. 159].

Аналіз досліджень і публікацій. За слушним зауваженням П. Сороки, неможливо розгадати внутрішню сутність текстів Е. Андієвської і зрозуміти їх приховану нуртуючу силу з першого прочитання: «Вони вимагають, щоб до них повертатися знову і знову, вчитуватися, розкодувати, осмислювати і домислювати. Як неможливо приймати її прозу великими дозами, так неможливо «проковтнути» поетичні збірки за одним разом, на одному подиху...» [5, с. 100]. Мала проза Е. Андієвської, «міфологічна, абстрактна, розрахована на тих, хто вміє відчувати не лише зовнішню красу, а й внутрішній, прихований від звичного зору чар, вона овіяна магією таємничості, яка одночасно приваблює і насторожує» [5, с. 141]. Тож не дивно, зауважує дослідник, що її читачі поділяються на два типи: тих, які щиро захоплюються нею, і тих, які відмовляються сприймати її серйозно. Для поверхневого читача ця проза нонсенсна, абсурдна і алогічна, він не підготовлений її зрозуміти, але для того, хто відчув, що реалізм вичерпав свої потенції, вона є джерелом невичерпної насолоди і дивовижних відкриттів [5, с. 140].

Найприкметнішою особливістю творчого стилю малих оповідань Е. Андієвської П. Сорока вбачає «уміння побачити те, що заслоне для інших, почути і збагнути невидиме, окреслити його межі і контури, а також співставити з реальним світом» [5, с. 140-141]. На необхідності уважного читання текстів для розуміння їх прихованого чару наполягає О. Галета [6, с. 144]. Схопити і змалювати словами існуюче, але непомічене – так формулює стратегію малої прози Е. Андієвської дослідниця.

Подібну магію таємничості прозописьма Е. Андієвської відмічають й інші дослідники. Так, наприклад, І. Кропивко характеризує її коротку прозу яскравою, привабливою, простою і водночас загадковою, подібною самій мисткині: «Смисл її творів зашифрований. Шифр – на поверхні, смисл прихований за одним-двома основними наративними прийомами, що розгортаються через весь твір, однак інтерпретація вимагає від читача заглиблення в культурні смисли різних релігій, літератур давнини й сучасності, вміння побачити складне за простим і не сприймати все буквально, адже параболічна образність і тонкий

гумор становлять особливу рису її авторської манери» [7, с. 130-131]. П. Сорока називає прозу письменниці настільки доброю, що сприймати її великими дозами практично неможливо [8, с. 118].

Особливу увагу дослідників, які торкаються розгляду прозового набутку письменниці, привертають експерименти Е. Андіївської у сфері жанру. Зокрема, авторські пошуки у жанрах новели та казки досліджував свого часу І. Зимомря, присвятивши їх аналізу один з розділів дисертаційного дослідження «Проза Емми Андіївської: психологічний дискурс» [9]. Модифікації жанрів малої прози письменниці – це вираження індивідуальної манери письма, що виливається у самобутнє явище, інспіроване різними напрямками, течіями, тенденціями літератури ХХ ст. та зумовлене тогочасним культурним контекстом в цілому.

І. Кропивко так само звертає увагу на унікальність прозових творів Е. Андіївської, іменуєчи смисл текстів родзинкою та загадкою, яку прагне розгадати читач: «Загадка не була б такою «смачною», якби не форма, у яку закладений зміст. Найчастіше це нескладний сюжет, що є розгортанням метафори чи реалізацією певної моральної або релігійної сентенції, іноді розглядом від зворотнього» [7, с. 130-131].

Отже, огляд літератури, присвяченої творчому набутку мисткині, засвідчує, що на сьогодні жодна студія не пропонує комплексного, глибинного розгляду її короткої прози. Картина її дослідів, за О. Соловєєв, виглядає сумно [10]. Відсутність цілісної наукової інтерпретації малої прози Е. Андіївської і визначили **актуальність нашого дослідження**.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити малу прозу (збірки «Джалапіта: Вибрані твори» (2006) та «Казки» (2000)) Е. Андіївської як вияв внутрішньої «біографії» мисткині.

Виклад основного матеріалу. Хоча новели у збірці «Джалапіта: Вибрані твори» чи «Казки», на перший погляд, не мають безпосереднього відношення до того, що ми звикли вважати особистою лірикою, «автобіографічний» матеріал (звісно, у сенсі «мистецької автобіографії») уважний читач може знайти в короткій прозі Е. Андіївської, варто лише дещо пильніше придивитися до її текстів.

Мисткиня неодноразово зазначала у своїх численних інтерв'ю, що сила людської уяви й розуму неперевершені, тільки треба їх охоче розвивати: «... світи інші тут, перед нами, тільки ми пробігаємо повз них, навіть не побачивши, що вони є. Колосальні всі галактики, все найнеймовніше перед нашим носом, тільки треба побачити» [11, с. 143].

На жаль, зазвичай людина, яка живе уявою, завжди є чужою для інших, самотньою, замкненою у світі, яким інші гордують або намагаються знищити тому, що самі бояться по-новому осягнути світ. У різних висвітленнях вищезгадані думки проявляються в таких новелетах: «Баштан», «Подорожі», «Тигри», «Рослини», «Леви», «Пристрасть» і «Зосередження».

Герой новели «Подорожі», йдучи «за письменницею», зауважує: «... я розмістив речі під таким кутом зору, що їх можна помітити лише тоді, коли знаєш, під яким кутом зору вони стоять. Люди не спостережливі» [12, с. 31]. Погоджується з ним і бляшанка у «Казці про рівнину, подарунок моря»: «... надзвичайне трапляється щомиті, тільки ми його не помічаємо...» [13, с. 58].

Персонажів новел та казок Е. Андіївської споріднює з письменницею не лише їх світовид, а й деякі риси ха-

рактеру. Так, наприклад, Б. Єржабова, характеризуючи мисткиню, говорила про неспроможність перерахувати всі особисті та «зовсім не щоденні» прикмети Е. Андіївської, проте наголошувала на декількох: на її винятковій доброті, добродушності, чесності, надзвичайній щедрості, готовності жертвувати собою для інших, терплячості, з якою Е. Андіївська вміє чекати чуд, її довіра до людей, зокрема її віра в людську доброту, чутливість, її безмежна відкритість і щирість, з якою вона вступає в контакт із незнайомими особами, та багато інших моральних чеснот [14, с. 59].

Сама Е. Андіївська говорила: «... людина може реалізуватися, роблячи добро, навіть якщо за це отримуватиме довшню по голові. Робити тільки добро, не очікуючи віддачі...» [15, с. 134]. Такою ж безмежною добротою та жертвовністю наділено героя циклу «Джалапіта» – загадкового Джалапіту, який «має тільки одну сталу прикмету: доброту, решта все плинне» [12, с. 16], «Джалапіта такий добрий, що на ньому хоч млинці смаж» [12, с. 16], «... люди мучили Джалапіту, а він був настільки добрий, що не міг боронитися» [12, с. 10].

Ще одна риса характеру, яка зближує героїв короткої прози Е. Андіївської з особистістю самої мисткині, – це щедрість: «... я дарую направо і наліво все, що лише потрапить мені під руку...» [12, с. 41]. Такими ми бачимо і героїв новел, і такою ж постає сама письменниця, коли розповідає про власний мистецький побут. «Зміна помешкання» та «Подорожі» – новелети, які перегукуються зі світо видом письменниці: «... бувши людиною, що не любить, щоб в її діях і помислах товклися сторонні, як на ярмарку...» [12, с. 31] та «... я люблю, щоб там, де я живу, не було зайвих речей...» [12, с. 41].

Зазначимо, що присвятивши своє існування мистецтву, Е. Андіївська свідомо відмовила собі у суто жіночій долі – материнстві, родинному затишку, – які ніколи не були для неї пріоритетними: «... я з дитинства знала, що для реалізації потрібне лише таке життя. Купа дітей повзала б по мені, і я не змогла б сказати: «Сиди, не рипайся!» І ніколи б не змогла зробити те, що маю...» [15, с. 134]. Так само «не по-жіночому» бачить письменниця і кохання: «Кохання до чоловіка – то пастка, кінець жіночої свободи...» [15, с. 133].

Саме тому не викликає подиву аналогічна позиція героя новели «Зміна помешкання»: «... мені не треба ні родини, ні меблів, я хочу тільки вільно дихати і щоб мені не заважали, більш нічого, що ж до голих стін, то це єдиний випадок, коли в них можна жити» [12, с. 41].

У новелі «Зосередження» головний герой журиться: «... якби мені дали зосередитися, я міг би поглядом вирощувати невеликі організми і навіть дрібні тварини, незалежно від того, де я перебуваю, але мені завжди заважають то діти, то знайомі, або раптом жінка вирішує, що я маю приймати гостей, і то саме в ту хвилину, коли я бачу, як уже щось починає ворухитися, щоб втілитися» [12, с. 49]. Митець страждає через відсутність можливості зосередитися: «... якби вони залишили мене самого хоч на годину, поки я сам їх не покличу, вони побачили б те, що їм важко навіть уявити, але вони вважають, що й того, що є на очах, цілком вистачає, і нічого збільшувати світ на ще щось, що треба освоювати, і взагалі біло б далеко краще, якби я викинув з голови ці думки й зайнявся чи-

мось більш доцільним. Вони не тямлять, що вся доцільність мого життя саме в тому, щоб зосередитися, бо через мене вони врятували б те, що, можливо, ніколи вдруге не матиме змоги явитися на світ, всі ті творива, які я чую і які спроможні потрясти найзатятіших невір...» [12, с. 49].

Єдина і незаперечна цінність життя для Е. Андіївської, так само, як і для героя новели «Зосередження» – це творчість: «... я в усьому – у папері, на якому пишу, у вірші, у ручці, у сонці, що світить у кімнату, у мусі, що пролітає...» [15, с. 134]. Стан творчості для Е. Андіївської – «...щастя, їзда на блискавці» [15, с. 131].

Наскрізною ідеєю творів Е. Андіївської виступає свобода вибору людини, її прагнення вільного простору, на що вказував і один з дослідників мистецького набутку Е. Андіївської П. Сорока: «Це проза про вільну людину і глибинну сутність свободи, яка не знає меж і яку ніщо не спроможне порушити та здолати...» [5, с. 141].

В одному інтерв'ю мисткиня сформулювала власну творчу та життєву стратегію: «Кожен є творцем власного життя. Вибір є і там, де немає жодного вибору. Кожна людина, коли хоче, чогось усім своїм еством, цього обов'язково досягне. Справжня воля викристалізує навколо себе події. Навіть машина може змінити світ. Тільки ледача людина гадає, що її порятують вареники з неба. Провидіння не любить ледачих» [14, с. 61].

Усі ці пріоритети Е. Андіївська проектує на своїх героїв. «... Всьому можна зарадити. Треба лише мати витримку й наполегливість», – переконана бляшанка у «Казці про ривину, подарунок моря» [13, с. 58]. «Казка про слимака» завершується настановою: «Тієї миті, як жива істота захоче, аби її існування змінилося, воно й справді зміниться, тільки не кожен здатний допасуватися до цього» [13, с. 46].

Про життєву необхідність волі для людини (як і для всього живого) говорять герої кількох казок Е. Андіївської: «... воля, над якою нема нічого в світі...» [13, с. 73]; «... людина без волі ніколи не помічає, що вона живий труп» [13, с. 36]; «Без волі нема жодного життя. Щойно вона дає відчутти смак речей і всього існування. Без волі, мені здається, не зрушилася б і краплина» [13, с. 36]; «... коли людині чогось не вільно, вона не може бути щасливою» [12, с. 142].

Чи не найважливішим для людини є віра у себе та у власні сили. На цьому щораз наголошує письменниця у своїх інтерв'ю, листуваннях з читачами та дослідниками. Таку ж ідею, наприклад, містить у собі «Казка про чоловіка, що заступав Усевішнього»: «... доки чоловік вірив, що Божа іскра в ньому допоможе і в найтяжчій скруті, доти й шло все гаразд <...> Поки ти не сумнівався, тієї іскри вистачало, щоб упоратися не лише з людьми, а й з усією світобудовою, бо ця іскра міцніє чи никне залежно від твого власного настановлення. А сумніви – це вияв не моєї, а твоєї власної волі, яка й віддалила тебе від мене, зробивши безсилим. Коли ти подолаєш цю прірву, глибина якої залежить виключно від твого власного кута зору, ти станеш таким, як я, бо я і є ти!» [13, с. 112-113].

Висновки. Отже, уважне прочитання короткої прози Е. Андіївської дає нам змогу досягнути до індивідуального виміру творчості мисткині та її унікального особистого світу. Обмежені рамки розвідки не дозволяють ретельно проаналізувати увесь масив малої прози Е. Андіївської, однак зумовлюють перспективу та вектор подальшого дослідження. Відтак у майбутніх розвідках, залучаючи решту

прозової спадщини письменниці, прагнемо максимально досягнути її строкату й глибоко індивідуальну картину світу.

Література:

1. Деко О. Мов одна пелюстка: Еммі Андіївській – 70 / О. Деко // Літературна Україна. – 2001. – 5 квітня. – С. 7.
2. «Іншим обличчям в по той бік...» – [Текст] / М. Р. Стех Кур'єр Кривбасу – С. 77-85.
3. Стех М. Р. «Іншим обличчям в потойбік...» [Текст] : рання коротка проза: «Подорож» (1955), «Тигри» (1962), «Джалапіта» (1962) / М. Р. Стех // Кур'єр Кривбасу, 2004. – лютий. – № 171. – С. 146-154.
4. «Провидіння не любить ледачих...». Розмова Людмили Таран з Еммою Андіївською // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – жовтень-грудень. – № 179-181. – С. 157-161.
5. Сорока П. Емма Андіївська. Літературний портрет / П. Сорока – Тернопіль, 1998. – 240 с.
6. Галета О. Ландшафтна архітектура Емми Андіївської (малі прозові форми) // Емма Андіївська: Проблеми інтерпретації [Текст]: зб. наук. ст. / М. Р. Стех та ін. – Донецьк: Норд-Прес, 2011. – 159 с. – С. 144-149.
7. Кропивко І. Збірка вибраних творів малої прози Е. Андіївської «Джалапіта»: жанровий наратив та стильова своєрідність / І. Кропивко // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2011. – № 2 (2). – С. 130-139.
8. Сорока П. Квіти на ешафоті. Сторінки щоденника / П. Сорока // Кур'єр Кривбасу. – 2000. – липень. – № 128. – С. 115-145.
9. Зимомря І. Проза Емми Андіївської: психологічний дискурс: дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / І. М. Зимомря. – Кіровоград, 2004. – 227 с.
10. Лисенко Т. Океанічний лабіринт, або феномен Емми Андіївської [Текст] : (Інтерв'ю) / Т. Лисенко // Сучасність. – 2003. – № 11. – С. 142-146.
11. Соловей О. Мала проза Емми Андіївської 1950-х – 1960-х років: до проблем інтерпретації // Емма Андіївська: Проблеми інтерпретації [Текст]: зб. наук. ст. / М. Р. Стех та ін. – Донецьк: Норд-Прес, 2011. – 159 с. – С. 120-134.
12. Андіївська Е. Джалапіта: Вибрані твори / Е. Андіївська. – Львів: ЛА «Піраміда», 2006. – 160 с.
13. Андіївська Е. Казки / Е. Андіївська. – Париж – Львів – Цвікау: Зерна, 2000. – 131 с.
14. Сржабкова Б. Спроба портрету Емми Андіївської з нагоди 70-ліття / Б. Сржабкова // Визвольний шлях. – 2001. – № 4. – С. 58-75.
15. Шаф О. В. Сонет Емми Андіївської в західноєвропейському контексті: [Текст] / О. В. Шаф. – Дніпропетровськ: Освяніков, 2008. – 138 с.

Яценко Ю. В. Короткая проза Эммы Андиевской как «художественная автобиография»

Аннотация. В статье совершена попытка исследовать прозу Э. Андиевской как проявление внутренней «биографии» писательницы. Рассмотрены и сопоставлены доминантные жизненные и творческие ориентиры Э. Андиевской, которые являются созвучными приоритетами героев ее короткой прозы.

Ключевые слова: авторское сознание, «художественная автобиография», короткая проза, мировоззрение.

Yashchenko Yu. Emma Andievska's Short Stories as «artistic autobiography»

Summary. In this article we made an attempt to investigate the short prose by E. Andievska (in particular, the collection of novels «Jalapita: Selected Works» and «Fairy Tales») as a manifestation of the internal «biography» of the writer. We have examined and compared the dominant life and creative base points of E. Andievska that are in harmony with the priorities of the heroes of her short prose.

Key words: author's consciousness, «artistic autobiography», short prose, philosophy.